

АСИМ ПЕЦО /Београд/

ПРОФЕСОР БОШКОВИЋ КАО ДИЈАЛЕКТОЛОГ И БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКА ГРАЂА

У раду се указује на значај проф. Бошковића и његово тумачење питања херцеговачких хипокористика типа *Сâлка, Mûja*.

Ја сам на нашем првом скупу¹ поднио реферат са насловом сличан овом садашњем.² Истина, ту сам говорио о проф. Бошковићу као дијалектологу на основу његове дијалекатске грађе. Овдје ће бити ријечи о Бошковићу као дијалектологу на основу грађе коју су скupили други, dakле, у првом случају је ријеч о непосредном материјалу, а у другом о посредном материјалу. У првом свом саопштењу ја сам говорио о раду проф. Бошковића: *O природи, развијику и заменицима гласа x у говорима Црне Горе*,³ као и *Przegląd dialektów Starej Czanogory...* (који је објавио заједно са пољским славистом М. Малецким), а нарочито је ту подвучен значај рада проф. Бошковића на посљератним истраживањима говора Истре. О том проблему, tj. о дијалекатском говорном стању истарских говора, проф. Бошковић расправља у радовима: *O једној акценатској особини дијалеката зајадне и јужне Истре*⁴ и у раду *Рефлекси група ūj, dj, ūyj, dyj, sūj, zdj, skj, zžj, (sk^e, zž^e) у дијалектима јужне и зајадне Истре*.⁵ То су радови у којима проф. Бошковић на основу дијалекатске грађе расправља о проблемима који су непосредно интересантни и за нашу историјску дијалектологију и историју језика, а таквог мате-

¹ Први лингвистички скуп у спомен на Радосава Бошковића, ЦАНУ, Титоград. 1988, Одјељење умјетности, књ. 6.

² Радосав Бошковић као дијалектолог, стр. 211-218.

³ В. рад објављен у *Јужнословенском филологу* XI, 1931, 179-196.

⁴ Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XX, Београд 1954, 229-259)

⁵ Јужнословенски филолог, XXVII, Београд 1967, 85-142.

ријала наћи ћемо и у још неким његовим радовима.⁶ За нас је овдје интересантан рад *O босанско-херцеговачкој деклинацији Сálko, Cálkē (неколико речи)*.⁷ То је рад заснован на грађи из Босне и Херцеговине. Истина, не сакупљеној непосредним дијалектолошким истраживањима самог аутора овога рада на терену Босне и Херцеговине, него преузетог од другог. Истина, не дијалектолога: из рада проф. Светозара Марковића.

Наиме, проф. Светозар Марковић, који је био проф. на Сарајевском универзитету, у 30. књизи *Јужнословенског филолога*, књизи која је посвећена академику Михаилу Стевановићу, објавио је рад под насловом *О промјени личних хипокористичних имена мушких рода на -ко*.⁸ Први редови тога рада указују на проблем, који је, по мишљењу аутора, присутан у бе-ха говорима, тј.: „У расправљању о именицима и именима од милаобично се имена на -ко (тип *Вељко, Звонко, Сálko*) запостављају, тј. не разматрају се посебно, или се третирају као остала хипокористична имена”. И даље: „Нека од ових имена су постала права, нехипокористична имена, по правилу се мијењају као именице м. рода на сугласник и имају двојак акценат (*Бранко и Бранко, Mírko и Mírko*)...“

Она од ових имена која се осјећају као хипокористична, са дугоузлазним акцентом (') колебају се у босанскохерцеговачким говорима и у дјелима писаца између двије промјене (*Вељко*, ген. *Вељка* и *Вељке*, *Звонко*, ген. *Звонка* и *Звонке*, *Сálko*, ген. *Салка* и *Салке*). Ово је нарочито карактеристично за мусиманска имена (*Салко, Шефко, Неско, Мујко, Зајко, Емко* и др.).⁹ Уз Миласову констатацију да уз имена на -о (тип *Нíко, Сálko*) и на -а (тип *Нíка, Cálka*) констатује да Миласово саопштење „упућује на то да је промјена као у именици на -а, већ одравније била обична у говору Мостара, можда најприје само у акценатском типу *Cálka*, па се временом пренијело и на тип *Cálko*, а овоме су могла допринијети и имена типа *Ђуро, Mujo*, која су бројна, а имају промјену по обрасцу типа *жене*. И као закључак, код проф. Марковића читамо: „У ијекавском књижевном изговору ... промјена ових имена се колеба: права имена имају промјену као именице м. рода (*Бранко, -a; Mírko -a*), она пак хипокористична, чак и ако се употребљавају као права имена, имају двојаку промјену: *Вељко, -a* и *-e; Жељко, -a*, и *-e; Сálko: -a, и -e; Шефко, -a, и -e* и сл.). Нарочито је јако изражена тенденција ка промјени као именице ж. рода код мусиманских имена.”¹⁰

⁶ В. Библиографију проф. Бошковића у књизи: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978.

⁷ В. у *Одабрани чланци расправе*, 451-453.

⁸ Јужнословенски филолог XXX/1-2, Београд 1973, 403-406.

⁹ оп. cit. 405.

¹⁰ оп. cit. 406.

Проф. Бошковић на почетку свога рада каже да да је проф. Марковић „осетио (је) да имена типа *Сálко, Cálkē, Mýjko, Mýjkē, Béľko, Béľkē, Zvónko, Zvónkē* – с хипокористичким хабитусом – и имена типа *Vláška, Vláškē, Číđjka, Číđjkē, Šéfkja, Šéfkē, Mýjka, Mýjkē* – без тога хабитуса – стоје у некој вези. Али му није јасно у којој”.¹¹

И одмах слиједи одговор на питање које је проф. Марковићу, изгледа, било нејасно. Одговор је Бошковићевски – кратак и, за филологе, јасан. Наиме: „По своме постанку, хипокористици типа *Cálko, Cálkē* – у Мостару и другде где их у говорима Босне и Херцеговине има – нису продужење, као морфолошка девијација, стандардних српскохрватских деминутива на -ко < ько, типа *Bájko, Gójko, Rájko, Béľko* (или *Bájko, Gójko, Rájko, Béľko*, са секундарним акцентом), него су изнова прављени, ретресивном деривацијом, од имена типа *Cálka, Číđjka, Šéfkja* (која нису увек чиста од експресивне „интонације”, како вели Т о р о в и Ћ – JA XIX, 505).¹² А пошто су имена типа *Cálko*, добила нови хабитус хипокористика, према именима типа *Vláško, Vláškē*, „најпре деривација, а после ње и услед ње – нова и одговарајућа морфологија”, зато где „нема имена типа *Číđjka, Šéfkja* (scilicet у јекавским и икавским говорима), не би требало да има ни деклинацију типа *Mýjko, Mýjkē, Béľko, Béľkē*. Пона- вљам: не би требала!”¹³

У вези са напријед изложеним неколико напомена:

1. Проф. Марковић је вршио и анкету међу својим студентима. На основу његових података долази се до закључка да су имена о којима је ријеч, тј. имена типа *Салко, Желько*, у босанско-херцеговачким говорима, по промјени именица женског рода на -a, највише заступљена код муслиманског становништва. Само се овде изгубила из вида говорна, дијалекатска припадност говорника. Јер, није свеједно да ли је неко из Гацка или из Коњица и Бихаћа. Припадници источнохерцеговачког говора, без обзира на националну припадност, имају увијек промјену по обрасцу Марко, -a; они, пак, који не припадају источнохерцеговачком говорном типу, имају по правилу, промјену ових имена по обрасцу именица на -a, дакле, *Салко, -e*.

У моме раду *Икавскошћакавски говори Зададне Босне*¹⁴ ја сам о томе опширније писао. Тамо сам дао и дијалекатску слику ових промјена (на основу до тада објављених радова)¹⁵ са тачно назначеном врстом промјене, и ту је записано:

¹¹ Бошковић, op. cit. 451.

¹² op. cit. 451.

¹³ op. cit. 452.

¹⁴ В. Асим Пеџо, *Икавскошћакавски говори Зададне Босне*, II дио. Акценат, Облици, Текстови, у: Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, књ. III, Сарајево 1982.

¹⁵ op. cit. 106.

„У босанскохерцеговачким говорима, који имају промјену хипокористика типа *Jóvo*, *Mýjo*, по -a деклинацији, по тој промјени иду хипокористици типа *Jánko*, *Cálko*. Према тим хипокористицима постоје лична имена истог гласовоног склопа, али другачијих прозодијских карактеристика, тј. према *Jánko* имамо *Jánko*, према *Жárko*, имамо *Жárko*. Интересантно је да за овакво стање не знају мусимански имена типа *Cálko*, *Шéвко*/*Шéфко*. Или бар мени то није познато. За то би се могло наћи и једно објашњење. У именима типа *Jánko*, *Жárko* прозодијска компонента долази као основни семантичко диференцијални знак (*Jánko* : *Jánko*), у мусиманским личним именима *Cálko*, *Шевко*, није такав случај. Основни облици ових имена гласе: *Cáliх*, *Шéфик*, а облици *Cálko* и *Шéвко* су управо хипокористички и према њима се нису могли творити нови облици без измјене гласовног склопа. Али је могуће да се суфиксом -ица добијају нови хипокористици са посебним деминутивним обиљежјем: *Cálkiца*, *Mýjkiца* и сл.”. Наравно, промјена ових имена уклапала се у промјену истога типа на одређеној територији, тј. по обрасцу именице мушких рода на сугласник у источнохерцеговачкој говорној зони, и по обрасцу именице на -a у центральнохерцеговачкој, односно босанској говорној зони.

2. О постанку ових хипокористика, посебно оних са краткосилазним акцентом типа: *Jánka*, *Cálka*, опет идући за мишљењем професора Божковића, а на основу већ изложеног у раду о Икавскошћакавским говорима западне Босне – читамо:

„Најстарија прасловенска скраћена имена, kurtznamen била су она типа *Сíтанъ*, *Волдъ*, *Радъ*. тим именима одговарају наша средњовјековна имена типа: *Сíтань*, *Владъ*, *Радъ*. Хипокористично обиљежје ова имена ће добити тек онда када им се дода хипокористични наставак -јъ и када почињу да гласе: *Рад' ъ* < *Радъ+јъ*, *Сíтан' ъ* < *Сíтань+јъ*. У доцнијем развитку језика схватиће се да су да су палатални сугласници основни носиоци хипокористичности, и да се они, као такви могу дезинтегрирати од основе и додавати на било коју вокалску основу за творбу хипокористичких имена, то јест палатални сугласници ће постати продуктивни хипокористични суфикси који ће се додавати првоме слогу, на вокал, ма кога глагола”.

Сљедећу фазу чиниће стање када се вокали -a и -o, као хипокористични по природи, код имена м. р. додају на постојеће хипокористике са палаталним завршетком.

Овим процесом „хипокористични вокали сада преузимајуна себе семантичко обиљежје хипокористичности..., а не више палатални сугласници финальног слога”. Ову епоху карактерише двојако исказивана хипокористичност: 1. Стара, са палаталним сугласником на крају, тип: *Рад' ъ*, *Мил' ъ*, и 2. са хипокористичким вокалом на крају, као знаком хипокористичности, и, наравно, очуваним палаталним сугласником из првог типа,

дакле: *Рад’а*, *Рад’о*, *Рад’е*. Ту се долази до неких наших типова хипокористичности:

1. Обавезна двосложност хипокористичног имена
2. Обавезно дуг основни вокал
3. Обавезна окситонеза.

Ове три особине „временом ће постати основно обиљежје хипокористичности у двосложним именима уопште, а раније одлике тих имена — палатални крајњи сугласник и вокалски хипокористички завршетак” губиће свој примарни семантички карактер. Све „до краја 15. века” имамо хипокористике типа *Рађа*, *Рађо*, *Рађе*, а од 11. вијека „овим ће се именима пријурити и она типа *Стане*, која су постала од нехипокористичких имена типа *Волђъ*, *Хранъ* и уопштеног деминутивног наставка *-е* ..., али су она и даље задржала своје прозодијске карактеристике: дугосилазни акценат у свим облицима парадигме”.¹⁶ Од 15. вијека, тј. од времена добијања четвороакценатске система у новоштокавским говорима, добијају се хипокористици типа *Јово*, *Раде*, са обавезним дугим основним вокалом, и са узлазним акцентом, дакле: двосложност, као једна од карактеристика хипокористичности, уз то и дуг основни вокал, као једна од карактеристика хипокористичности, и сада, узлазни акценат, као знак припадности новоштокавском говорном типу.

3. За хипокористике типа *Јова*, *Вађа*, тј. са кратким вокалом силазне интонације, проф. Бошковић каже сљедеће: „На целом подручју нашега језика где је нестало хипокористичкога *a* у номинативу формиран је нов тип мушких хипокористика, с *крајицким основним вокалом* (курзив А. П.): тип *Мића*, *Ніка* у Црној Гори, *Јова*, *Влађа* у Мостару (Ђоровић, JA, XXIX, 505), *Маја*, *Ђура*, *Смиља* у Славонији (Маретић, Рјечник, VI, 516), Стева, Пера, Мата, Мија у Карловцу (Финка-Шојат, Зборник, III, 118-119), *Баја*, *Ђура*, *Маја* на подручју Велебита (Рогић, ХД, Зборник, II, 332-33) и другде. Овде – крајње *-a* је вероватно остатак од некадашњега хипокористичкога *a*, а `` акценат успомена на косе падеже некадашње деклинације *Раде*, *Радеје*”.¹⁷ У Херцеговини оваква имена најчешће се јављају у градовима Мостар, Чапљина и Столац и понеком приградском селу. Интересантно је да међу тим именима има и правих хипокористика, тј. која се у том крају осећају, још увијек, хипокористична, а има их која немају више такво значење. Тако, на примјер, имена као: *Ђока*, *Мирза*, *Ніка* могу да се јаве као права имена, без хипокористичког обиљежја. У истом крају јавиће се и имена: *Брјаца*, *Ђема*, *Вањда*, без хипокористичког обиљежја, а наспрот њима, са постојаним ознакама хипокористичности: двосложност, дуг основни

¹⁶ оп. cit. 105.

¹⁷ В. у раду *Кајићевија старих српскохрватских личних личних хипокористика* *ишића* Андре, Андрета, Андрете у *интерпретацији* Даничића и других, у књ.: Одабрани чланци и расправе, 483.

слог и завршетак на вокал *-o*, у истом мјесту, јавиће се и имена: *Брацо*, *Бёмо*, *Вáхдо*. Да она имена на *-a*, и са краткосилазним акцентом, не врше више службу хипокористичности говори и чињеница да се имена са тим обиљежјем не употребљавају у породици, или не дају се блиским људима, људима који су нам драги. Тако ја знам за *Брацу* (А.) и *Брацу* (П.), *Бёму* (Б.) и *Бёму* (П, мој брат). И никада неће доћи до замјене ових имена, једна су на *-a*, и имају краткосилазни акценат, друга су на *-o*, и дugoузлазни акценат.

4. Проф. Бошковић мишљење да „где нема имена типа *Сиојка*, *Шефка* (scilicet у јекавским и икавским говорима) не би требало да им адеклинацију типа *Мјјко*, *-ē*, *Вéљко*, *-ē*. Понављам – не би т р е б а л о”,¹⁸ могло би потврдити и стање у босанским говорима. Наиме, у тим говорима ријетко се јављају имена типа *Ала*, *Аца*, али се чешће јављају имена типа *Ниско*, *Симо*, *Хáко*, тј. ријетко се јављају имена на *-a* и са кратким акцентом силазне интонације, а чешћа су имена на *-o* и са дугим акцентом узлазне интонације, али, зато, и у тим говорима, имамо муслиманска имена, сложена са *-äža* и са акцентом кратким и силазне интонације, типа: *Алаža*, *Ибраža*, *Сулажa*, *Хусаža*, *Хасаža*, *Шехаža*, *Ђулаža*, која су се појавила на нашем тлу не прије XVI вијека, а то је вријеме када су се могла да појаве и имена типа *Хáко*, *Ибро*, *Хýко*, тј. имена са нашим „хипокористичним хабитусом”, како би рекао проф. Бошковић. Дакле, деривација и послије ње морфологија, тј. увијек по обрасцу именица на *-a*. Ова имена, свакако, прављена су према постојећим именима домаћег поријекла, тј. према именима типа *Јандро*, *Јова*, добили смо и *Ала*, *Йсма*, а према *Јандро*, *Јово* добили смо *Ибро*, *Хýко*.

5. Постојање парадигме типа *Мárко* – *Márkē*, тј. са дугосилазним акцентом, а са промјеном по обрасцу именица на *-a*, а коју налазимо у неким говорима централне Босне, долина Сане, потврђује мишљење да се „стара категорија наших класичних хипокористика са строго утврђеним граматичким пореклом налази већ у декаденцији”.¹⁹ Мада за такву промјену зна и Вук, није немогуће претпоставити да се и овдје акценат саобрази са типом промјене; наиме, према *Јánко* – *Jánkē* да се појави *Мíрко* — *Mírkē*. Да је овакво стање могуће, показује нам говор ливањско-дувањске говорне области. У том говору имамо: *Здрáвко*, *Вéљко*, *Бráнко*, *Мíрко* поред *Жáрко*, *Мíрко* и *Тóма*, *Јóза*, *Мáйа*; а што се промјена тиче у том говору имена „обично хипокористичког постања” и са дugoузлазним акцентом, имају промјену по обрасцу именица женског рода на *-a*. Такву промјену имају и презимена типа: *Лáширо*, *Зрно*, *Жáрко*, али не и имена *Славко*, *Жарко*, *Марко*,²⁰ то јест, у ливањско-ду-

¹⁸ Бошковић, оп. cit., 452.

¹⁹ оп. cit. 452.

²⁰ Никола Рамић, *Ливањско-дувањски ћоворни јазици*, српски дијалектолошки зборник, XLVI, 356. Видети и примјере из Западне Херцеговине код мене: *Икавскоштакавски ћовори Зајадне Херцеговине*, АНУБиХ, 1986, 171.

вањском говору већ имамо: *Лашћро – Лашћре, Зрно – Зрне, Жарко – Жарке*, када су у питању презимена, али је: *Славко – Славка, Жарко – Жарка, Марко – Марка*, када су у питању мушки лични имена. Дакле, овдје се акценат јавља као семантичко диференцијални знак: дугоузлазни као ознака презимена; истог гласовног састава, а са дугосилазним акцентом, и, наравно, другачијом промјеном, када означавају лично име.

Asim PECO

PROFESSOR BOSKOVIC AS A DIALECTOLOGIST AND MATERIAL
FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The paper presents the significance Prof. Boskovic had in solving the question of Herzegovina's hypocoristics of the type of Salko, Mujo and in that respect, in general, the word is about the origination of the names of that type and their distribution.

